

CHARTA '77 A ĽUDSKÉ PRÁVA

Miroslav Kusý

Rok 30. výročia Charty '77

Charta '77 bola prvým dokumentom medzinárodného významu, ktorým skupina občanov verejne odhalila porušovanie ľudských práv v komunistickom Československu a rozhodla sa presadzovať v krajine ich ochranu a uplatňovanie. Celý svet sledoval vtedy so zatajených dychom tento nerovný boj *hrstky statočných* proti neľútostnej totalitnej moci.

Pôvodne som si myslel, že Charta '77 je skvelá leš' politickej taktiky disentu voči Husákovmu normalizačnému režimu v Československu sedemdesiatych rokov. Režim totiž nemohol odmietat' plnenie Helsinského záverečného aktu z roku 1975, na ktorý sa Charta odvolávala, ani oboch medzinárodných dohovorov o ľudských právach, ktoré podpísal a vstúpili u nás v platnosť v roku 1976 – k čomu ho Charta vyzývala. Pritom však vedel, že plnenie záväzkov z týchto medzinárodných dokumentov by viedlo k jeho politickej samovražde. Nemohol priznať, že je to preň len zdrap papiera, nemohol teda ani pripustiť kritiku z úvodného Prehlásenia Charty '77, ktorá ho z toho usvedčovala. Preto spustil zúrivú kampaň o lživých obvineniach, platených západom. Navyše, nemohol verejne odmietnuť *konštruktívny dialóg* o ľudských právach občanov krajiny, ktorý bol leitmotívom Prehlásenia. Označil preto signatárov Charty za *stroskotancov a samozvancov*, s ktorými diskutovať preň a priori nepadá do úvahy.

Áno, toto všetko bolo v Charte obsiahnuté, ale znamenala zároveň aj čosi podstatne viac, ako som si to aj ja postupne uvedomoval. Predovšetkým, chartisti neboli nejakou anonymnou masou, utajenými spiklencami, ale boli to jej verejne sa prezentujúci *signatári*, ktorí dávali svoje meno a adresu k dispozícii totalitnej *strane a vláde*, a tým teda aj Štátnej bezpečnosti. Každý signatár Charty s tým bol uzrozumený a musel počítat' s dôsledkami svojho podpisu. Bola to občianska iniciatíva v plnom zmysle tohto slova, teda iniciatíva konkrétnych, nezameniteľných občanov, ktorí vedeli, že na druhý deň po podpise si po nich tá Štátna bezpečnosť príde.

V tomto zmysle bolo podpísanie Charty aktom *občianskej odvahy*, ktorá je základným predpokladom každého boja za ľudské práva. Nie odvahy slepej, živelnej, pri ktorej človek nerozmýšľa o dôsledkoch svojho činu, ale odvahy premyslenej, vedomej si dôsledkov, kedy človek hovorí: za týmto si stojím celou svojou bytosťou. Chartisti vedeli čo ich čaká a režim

im ponúkal možnosť kedykoľvek odvolať svoj podpis a *vrátiť sa späť*. Aj keď bol tlak režimu obrovský, len veľmi málo bolo tých, čo mu podľahli.

Bol to zároveň aj akt preberania občianskej spoluzodpovednosti za stav vecí verejných v krajine. Nestačí kritizovať režim, nestačí sťažovať sa na jeho diktatúru. Podľa Charty „každý nesie svoj diel zodpovednosti za obecné pomery a teda aj za dodržiavanie uzákonených dohovorov, ktoré k tomu napokon zaväzujú nielen vlády, ale aj všetkých občanov.“ Chartisti sa k tejto spoluzodpovednosti prihlásili.

Preto boli falošné a farizejské výčitky chartistom zo strany niektorých *utajených* odporcov komunistického režimu: *Načo ten exhibicionizmus! Načo vytrubujete nahlas to, čo si všetci aj tak potichu myslíme! Nič tým aj tak nedosiahnete a iba komunistov zbytočne dráždite! Učte sa od nás, ktorých režim odmeňuje za formálne a fiktívne kolaborantstvo. To je správna cesta k jeho postupnému zmäkčovaniu*. Šokujúce pre mňa bolo, keď mi začala to isté hovoriť aj nová cynická a pragmatická generácia vyšetrovateľov ŠtB.

Preto bolo zotrvanie v Charte náročnou záležitosťou. Nestačilo ju podpísať a potom ísť od toho. Nedovolili to komunisti. Vlažného či oslabeného chartistu nútili, aby sa jej demonštratívne zriekol a tak sa musel voľky-nevoľky rozhodnúť ako ďalej. Nedovoľoval to však ani samotný princíp Charty ako občianskej iniciatívy. Tá predsa podpisom iba začína. Ním sa chartista rozhodol žiť ako plnohodnotný občan, a to dá zabráť.

Základ tejto občianskej iniciatívy bol priesračne prostý: označovať to, čo sa deje, veci, ich pravými menami. Neprijať pretváranky moci, jej slogany, kryptonázvy a floskule. Podľa programovej Havlovej eseje práve v tom spočíva *Moc mezmocných* (taký bol jej názov), že sa rozhodnú pre tento *život v pravde*. Bol to program, Havlovými odporcami často vysmievaný ako čistá utópia, nepraktická intelektuálna póza, nehodiaca sa do reálnej politiky. To však ani nebolo myslené ako programová inštrukcia pre profesionálnych politikov, lebo tí sa pohybujú v inej rovine zákonitostí spoločenského diania. Havlov *život v pravde* bol programom pre *nepolitickú politiku* takých občianskych iniciatív ako bola Charta '77. Jej cieľom nebolo vstúpiť do reálnej politiky, ale pomenovať a odhaľovať ju, ukázať ju v pravom svetle a tak mať na jej výkon umravňujúci vplyv.

Že je to málo a nestojí to za reč? Havel dal Charte program, pomocou ktorého dokázala to isté, čo urobilo v známej Andersenovej rozprávke ono nevinné dieťa, ktoré prvé vykričlo: *ten kráľ je nahý!* Všetci to videli, všetci to vedeli, len musel prísť niekto, kto to prvé povedal nahlas, aby zlomil kúzlo ideologického oparu (o ktorom hovoril Milan Šimečka).

Áno, Charta iba povedala nahlas to, čo v podstate všetci videli a vedeli, ale nemali odvahu sa tým aj riadiť a podľa toho aj konať. Keď to počuli na námestiach, začali sa nahému

kráľovi smiať a prestali sa ho báť. Vzali do rúk kľúče a zvonili nimi na svoje víťazstvo nad strachom a porobou.

Viem, že som to dosť zjednodušil, ale za základnou líniou tohto výkladu príbehu Charty '77 si stojím. Práve ona ma presvedčila, že Charta nebola len skvelou lst'ou politickej taktiky boja s komunistickou tyraniou, ale stala sa trvalým životným postojom chartistov. Nemožno predsa *životom v pravde* operovať len vtedy, keď sa mi to hodí.

Práve v tomto zmysle je poslanie Charty živé aj pre dnešok a pre každú krajinu. A určite sa skôr či neskôr všade objavia chartisti, ktorí sa ho ujmu.

Môže za to Jan Patočka

Keď si vezmeme úvodné *Prehlásenie Charty '77* mimo dobového kontextu a budeme sa ním zaoberať iba ako textom osebe, bude sa nám javiť veľmi prozaicky, nenájdeme v ňom nijaký zvláštny pátos ani spiritualitu. V prvom odstavci informuje o medzinárodných ľudskoprávných dohovoroch, ktoré u nás práve vtedy vstúpili v platnosť. Druhý odstavec konštatuje, že tieto slobody a práva „jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí, a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu rozvoji naší společnosti.“

To je všetko. Po týchto desiatich riadkoch nasleduje suchý výpočet vo vtedajšom Československu porušovaných práv, zaberajúci tri štvrtiny textu. V jeho závere sa už len právne vymedzuje čo Charta je („volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě“); čo Charta nie je („není organizací“, „není základnou k opoziční politické činnosti“); a aký je jej hlavný cieľ („vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv.“) Text napokon oznamuje, že prvými hovorcami Charty '77 sú prof. dr. Jan Patočka, Dr. Sc., dr.h.c., Václav Havel a prof. Dr. Jiří Hájek Dr. Sc.

Je všeobecne známe, prečo tento strohý, vecný, nekonfrontačný a voči režimu v podstate „ústretový“ text vyvolal takú hysterickú reakciu predstaviteľov komunistického Československa. Pochopili a prezentovali ho verejnosti čisto a účelovo politicky ako platformu pre nich a priori neprípustnej politickej opozície voči vládnucej strane a jej režimu. Keďže je *neprípustná*, stáva sa protištátnou a záškodníckou aktivitou *stroskotancov a samozvancov*.

Aj politická reprezentácia Západu privítala Chartu ako konečne viditeľnú, neanonymnú platformu politickej opozície v Československu. S tým zásadným rozdielom že plne uznávala jej právo na existenciu a vyvíjala tlak na jej zlegitimizovanie v krajine. Neúspešne, ale demaskovala sa tým zotrvačnosť totality, ktorá sa po Helsinkách začala predvádzať s demokratickými mimikrami. Napokon aj mnohí domáci signatári Charty k nej spočiatku tiež pristupovali takto politicky účelovo, ako k *skvelej lsti*, ktorá po Helsinkách a prijatí oboch dohovorov pritlačí československých komunistov k múru. Oni sa musia tváriť *akoby* tieto svoje záväzky plnili, *akoby* im ľudské práva boli vlastné, pričom vedia, že ohrozujú samotnú podstatu ich režimu. A my sa tvárimo *akoby* nám šlo len o nevinný dialóg na túto spoločnú tému, pričom vieme, že režim k nemu zásadne pristúpiť nemôže, lebo vlastné záväzky musí zo svojej podstaty považovať len za kamufláž. Ak by ich začal naozaj plniť, podpísal by si tým svoj ortieľ. Vieme to my, vedia to oni a ani jedna strana to nemôže verejne povedať.

Všetky tieto účelové politické konštrukcie však rázne a natrvalo odsunul do úzadia filozof Jan Patočka. Zaiste, Charta môže znamenať aj toto, pripustil. Nad tým však stojí vyššie mravné poslanie signatárov nejedať „ze soukromého zájmu, nýbrž z pouhé povinnosti, z príkazu, který stojí výše než politické závazky a politická práva a je jejich pravým, jedině spolehlivým základem.... Jejich usilování směřuje pouze k tomu, aby zachovali při životě a čistotě vědomí, že taková vyšší autorita existuje a že jednotlivci jsou jí povinni svým svědomím a státy svými podpisy pod důležitými mezinárodními pakty; povinni nikoli poze oportunně, tedy podle pravidel politických výhod, nýbrž i tak, že jejich podpisy pod těmito pakty znamenají, že politika je podřízená právu a nikoli právo politice.“ (*O povinnosti bránit se proti bezpráví*, in: Vilém Prečan, ed., Charta 77, Čs. středisko nezávislé literatury a ARCHA – Bratislava 1990, s. 33)

Patočka nie je spomínaný medzi tými, čo koncipovali Chartu a ako Václav Havel priznáva, jej autori až dodatočne usúdili, „že by se to mohlo opřít o nedávno vydané Pakty o lidských právech“ (*Dálkový výslech*, Melantrich Praha 1990, s. 117) A po tomto kroku nasledoval, pokračujúc touto cestou, zásadný krok ďalší – a to výber Jana Patočku za hovorcu Charty, menovaného v jej texte na prvom mieste. „Zdalo se nám, že Patočka by byl nejen důstojným protějškem Hájkovi jako všeobecně respektovaná osobnost z nekomunistických kruhů, ale že by navíc – a jak se ukázalo, domnívali jsme se to víc než právem – hned na počátku vtiskl Chartě mravní rozměr, který by jí stěžejí mohl lépe vtisknout někdo jiný.“ (Václav Havel, tamtiež, s. 118)

Charta by bez tohto Patočkovho zásadného vplyvu určite aj tak zostala dôležitým dobovým politickým dokumentom, príkladom vynaliezavej a špecificky českej platformy boja s komunistickou totalitou, ale s jeho etickým výkladom sa navyše stala aj dokumentom nadpolitickým a nadčasovým. Patočkova interpretácia Charty mala pre jej signatárov a domácich sympatizantov, pre disidentské hnutia v susedných komunistických krajinách, ako aj pre európskych intelektuálov a pozorovateľov význam zásadného obratu v ponímaní jej zmyslu.

Pro domo sua, kde bola dovtedy Všeobecná deklarácia ľudských práv na indexe zakázaných písomností a tabuizovaných tém, objavil Jan Patočka vo svojich *chartistických textoch* historický a aktuálne inšpiratívny význam dovtedy prijatých ľudskoprávných dokumentov, keď napísal: „Krátce, od Charty možno očekávat, že v náš život vstoupí nová ideová orientace...na základní lidská práva, na morální element v životě politickém i soukromém: Charta neustane připomínat, co náš život dluží oněm právům, která zákonitě našim občanům patří, neustane to připomínat naši i cizí veřejnosti, ať je riziko této činnosti jakékoli.“ (*Co můžeme očekávat od Charty 77?*, tamtiež., s. 42)

A vonkajším pozorovateľom a vykladačom Charty dal na vedomie, že to, o čo sa jej signatári usilujú, nie je len špecificky československá záležitosť, ale všeludský úkol práve začínajúcej novej historickej epochy. Považoval totiž „...epochu, v níž bylo možno pakty o lidských právech podepsat, za novou etapu historického procesu; za etapu, jejíž význam je nezměrný; znamená totiž obrat ve vědomí lidí, v jejich chování k sobě samým i bližním; neboť o to jde, že pohnutky k jednání už nespočívají výhradně v oblasti výhod a strachu, ale v úctě k tomu, co je v člověku vyššího, v porozumění pro povinnost, pro obecné dobro a pro nutnost vzít na sebe v tomto smyslu i nepochopení a jisté riziko.“ (*O povinnosti bránit se proti bezpráví*, tamtiež s. 34)

Ako sa však taký zdanlivo výsostne *nepolitický človek*, introvertný filozof, akým bol Jan Patočka, dostal medzi politicky najangažovanejších disidentov, ktorí svoj kritický postoj k režimu neváhali stvrdiť vlastnoručným podpisom s adresou, zaslanou strane a vláde? Rozhodne k tomu nebol zmanipulovaný zakladateľmi Charty, svoj krok dôkladne zvážil a bol vlastne logickým pokračovaním a dovŕšením jeho filozofického kréda. Filozofia podľa neho *tvorí dejiny* a preto je neodlučiteľná od politiky, napísal už dávno pred Chartou v stati, venovanej Jaroslavovi Seifertovi:

„Politikou a filosofií, těmito dvěma úzce souvisejícími projevy svobody, stal se člověk teprve ve vlastním smyslu historickým, tj. žijícím ne pouze přírodně, z toho, co prostě je zde, co lze jen konstatovat, nýbrž z toho, co v skrytu vždycky doprovází lidský život, zdanlivě

jako neskutečná marginálie, vpravdě jako předpoklad všeho lidského života a chování. Dějiny vznikají tím, že lidé na určitém nepatrném okrsku země přestávají žít pro život a žijí, aby vybojovali pro sebe i spoluúčastníky téže vůle prostor svého uznání, prostor svobody: to je politika v původním významu, život ze svobody a pro ni.“ (*Pokus o českou národní filosofii a jeho nezdár*, in: Tri studie o Masarykovi, Mladá fronta Praha 1991, s. 21)

Mohol teda Patočka postupovať ináč, keď mal aj politickým aktom prihlásenia sa k Charte dokumentovať toto svoje celoživotné filozofické krédo? Tu sa iba vyjavila *Patočkova mravní nesmlouvavost* (Erazim Kohák), ktorou, napokon, tento filozof tvrdohlavo narážal o politickú realitu po celý svoj predošlý život. Nebolo to teda zrejme celkom tak, ako to vtedy vnímal Václav Havel, že si „profesor Patočka *najednou* uvědomil, že svoboda jeho fenomenologického zkoumání je svobodou této rockové hudby“ (*O lidskou identitu*, Rozmluvy Londýn 1984, s. 52), ktorá inšpirovala vznik Charty.

Filozof Patočka bol politickým človekom *sui generis* po celý život. Ako dokladá Erazim Kohák, „ byl člověkem vznešené, ušlechtilé lidskosti. Pracoval v odboji, stoicky snášel útrapy poučnorových let, štědře rozdával svůj filozofický poklad celé generaci studentů – když nesměl přednášet, tak soukromě ve večerních seminářích ve svém bytě.“ (Úvod in: Jan Patočka, *Dvě studie o Masarykovi*, Sixty-Eight Publishers, Toronto 1980, s. 22) „I poslední čin jeho života, vystoupení v úloze mluvčího Charty 77, naprosto nezapadá do parametrů poetického zamýšlení nad splýváním dobra a zla v nekonečnu bytí. Vychází z kategorických mravních zásad – z jednoznačného přesvědčení, že v kritickém momentu je třeba konat dobro, odporovat zlému.“ (tamtiež, s. 27)

Patočkovi takto poňatý politický človek zdanlivo paradoxne splyva s *duchovným človekom*. To preňho nie je meditujúci introvert, izolovaný od sveta. Podľa Tomáša Halíka Patočkov „*duchovní člověk* je člověk schopný oběti, člověk, jehož život se nevyčerpává v reagování – v aktivitách, diktovaných vnějškem, nýbrž stravuje a naplňuje se v jednání – v činech, které vycházejí ze svědomí, z nitra... Patočka nazýval svědomí orgánem životního smyslu, jakýmsi „smyslem pro smysl“.“ (Tomáš Halík, *Ego dormio*, in: Václav Havel, ed., Hostina. Památce Jana Patočky. Filozofický sborník, Sixty-Eight Publishers, Toronto 1989, s. 164)

Taký je teda zmysel patočkovskej *solidarity otrěsených*, ktorí sa práve a iba prostredníctvom jej uskutočňovania stávajú *duchovnými ľuďmi*. Je to „solidarita těch, kteří jsou sto pochopit, oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách“, cituje ho Halík z *Kacířských esejí* (tamtiež) A na inom mieste Patočka zanovito obmieňa svoju východiskovú myšlienku, že „dejiny jsou a budou jen potud, pokud budou lidé, kteří nechtějí pouze „žít“,

nýbrž jsou právě v odstupu od pouhého života ochotni klást a hájit základy společnosti vzájemného respektu. Co se tímto způsobem zakládá, není bezpečné zajišťování života, nýbrž svoboda, tj. možnosti, které úroveň pouhého života překračují. Tyto možnosti jsou v základě dvojí povahy, totiž zodpovědná péče o druhé a výslovná vztaženost k bytí, tj. pravda.“ (*Osnova dějin*, in: Jan Patočka, *Evropa a doba poevropská*, Lidové noviny, Praha 1992, s. 100)

Práve toto poňatie solidarity otrasených (zodpovědná péče o druhé) a pravdy (o spoločnosti v ktorej žijeme) vložil Jan Patočka aj do svojho výkladu Charty 77. Tým z nej urobil mravnú normu a uložil vtedajším i všetkým budúcim chartistom kdekoľvek na svete trvalo ju presadzovať a dodržiavať.

Priznám sa, keď som podpisoval Chartu, považoval som ju za skvelý návod na českú politickú taktiku *jak vyzrát nad komunisty*. S Patočkom som však pochopil, že je to záväzok na celý život a rozhodne nielen voči komunistom.

Charta '77 a Slovensko

Jestvoval vôbec na Slovensku v období normalizácie (1969-1989) politický disent?

Odpoveď bude závisieť od toho, ako si politický disent definujeme. Nerobím si nárok na presnú a úplnú definíciu, ide mi skôr o orientačné rámcové vymedzenie. Politický disent nahradzuje v totalitnom režime *politickú opozíciu*. V podobe občianskeho hnutia kritizuje vládnuce zoskupenie, demaskuje jeho spôsob vládnutia a jeho ciele, čím ho fakticky oslabuje a napomáha jeho legitímnemu pádu. Politický disent je v tomto zmysle čosi menej ako revolučné hnutie, ktoré sa usiluje o násilné zvrhnutie daného režimu a čosi viac ako šomranie, bežná nespokojnosť s režimom, ktorá končí pri jeho *krčmovej kritike*. Politický disent nemá v rukách nástroje opozície, ako je legálna organizovanosť, možnosť kandidovať vo voľbách a viesť svoju volebnú kampaň. Na rozdiel od šomrania či *krčmovej kritiky* však usiluje o zverejňovanie svojich postojov (samizdaty, zahraničné médiá), o vplyv na verejnosť a teda aj o trvalý aktívny vstup do verejnej sféry politického diskurzu.

Jaroslav Šabata túto podmienku v aplikácii na Chartu '77 sformuloval takto: „Ide o fenomén občiansky a politický zároveň. Nie sterilne občiansky. Ani v úzkom slova zmysle politický, teda stranícko-politický. To sa mi zdá byť základným poučením z vnútornej dynamiky chartovnej pospolitosti. Vyústila v hnutie za občiansku slobodu (s veľkým aj malým „h“), ktoré sa premenilo v kľúčový prvok obratu k demokracii.“ (*O českém zpátečnictví*, Literární noviny 4/07)

Druhou podmienkou by mohlo byť *kritické množstvo* disidentov. Kritické množstvo (podobne ako fyzikálna či chemická veličina) znamená také množstvo agensu, pri ktorom nastáva očakávaná reakcia. Dvaja či siedmi disidenti také množstvo netvorí. Kvalita (známe osobnosti) a intenzita aktivít (vplyv na verejnosť a ohlas verejnosti) môže do istej miery kompenzovať kvantitu, ale *občianska iniciatíva* či *hnutie* každopádne začína až pri vyšších číslach, pri relevantnom *kritickom množstve*.

Charta '77 spĺňala obe tieto kritériá. Primerane okolnostiam nahradzovala politickú opozíciu v komunistickom Československu (napriek tomu, že sa tejto úlohe formálne bránila) a prekročila aj ono kritické množstvo, potrebné pre domácu i zahraničnú reakciu. Otázka je iba, či a nakoľko tieto úlohy plnila aj na Slovensku a pomocou samotných Slovákov. Klasická, tridsať rokov opakovaná odpoveď znie NIE a od začiatku až doteraz sa hľadajú zdôvodnenia, prečo na znormalizovanom Slovensku Charta nezapustila korene tak ako v rovnako znormalizovaných Čechách a na Morave.

Popravde, v Čechách a na Morave sa Charta tiež nikdy nestala masovým hnutím. Na Slovensku však nedosiahla ani spomínané koncentrované kritické množstvo, ktorým by sa tu mohla kvalifikovať ako domáci politický dissent. Slovenskí chartisti sa prezentovali – a to tak v očiach slovenskej verejnosti a opozične naladenej inteligencii, ako aj v očiach komunistického vedenia a štátnej bezpečnosti – iba ako jednotliví *exponenti pražského občiansko-politického dissentu*.

Úvodné *Prehlásenie Charty '77* sme aj na Slovensku od počiatku intenzívne šírili a kto mal záujem, mohol sa s ním zoznámiť aj cez zahraničný rozhlas a pod. Okamžite nasadené represie však výrazne zabrali a prevažná väčšina oslovených Slovákov mala čo stratiť: zamestnanie, fušky, cestovanie do zahraničia a pod. Toto je klasický, najznámejší argument, prečo Charta na Slovensku nebola úspešná: normalizačné čistky tu neboli také tvrdé a masové ako v Čechách a na Morave, preto bolo aj podstatne menej existenčne postihnutých Slovákov.

Lenže navyše otázka nestála tak, že Slováci by sa s Chartou boli aj obsahovo stotožnili, ale z existenčných dôvodov ju odmietli. Oni sa s ňou ani celkom nestotožnili, lebo nevyjadrovala ich priority. Charta vo vzťahu k Slovákom do istej miery zopakovala jednostrannosť českého postoja zo 68. roku. „Najprv demokratizácia“ a až potom to ostatné! Charta položila výlučný dôraz na občianske a politické slobody, prezentovala sa ako výlučne *občianska* iniciatíva, *občiansko-politické* hnutie. V úvodnom *Prehlásení* a ani v následných dokumentoch Charty tak nenájde ani slova o slovensko – českých vzťahoch a problémoch, ktoré sa objavili, narastali a kumulovali po vzniku komunistickej federácie sovietskeho typu

v Československu. Pre Slovákov naďalej zostala prioritou nedoriešená, pretože danou federáciou zle vyriešená slovensko – česká otázka, ktorú Charta nevzala na vedomie.

Tvrdenie, že „Slováci boli federalizáciou saturovaní“ nezodpovedá skutočnosti. Saturovaní boli iba husákovci, v normalizačných čistkách preverení Slováci, ktorým federácia poskytla nové príležitosti. Ten typ, o ktorom sa vtedy začalo v Prahe posmešne hovoriť: „on tady dělá Slováka“. Lenže to bol len zlomok Slovákov. Tých ostatných Charta v *slovenskej veci* neoslovovala. Vydala niekoľko dokumentov o *maďarskej* či *rómskej otázke*, ale žiaden o *slovenskej otázke*. A o tom, že to aktuálny problém naďalej bol, svedčí skutočnosť, že sa o ňom aj v chartistickej sociéte diskutovalo. Napríklad, profesor Milan Jelínek ma niekedy v roku 1982 pozval do Brna prednášať v jeho bytovom seminári na tému *Slovenský fenomén* (stať potom vyšla v samizdate a bola publikovaná). Ak si dobre pamätám, chartistickí ekonómovia diskutovali o.i. na tému *kto na koho dopláca*, k čomu napr. kolovali aj samizdatové state Rudolfa Slánskeho. To všetko však mimo dokumentov Charty.

Ďalším citlivým faktorom je zastúpenie slovenských osobností. v chartistickej reprezentácii. Nikdy sa tam nijaký nevyskytol (ak neberieme do úvahy obdobie už po novembri 1989, kedy sa hovorcami Charty stali Miro Lehký a Hana Ponická). V Prahe vtedy žijúci Dominik Tatarka a Ján Mlynárik tam trvale usadený, boli síce medzi prvými signatármi, ale do reprezentácie sa nedostali. Bol to však faktor, ktorý mohol zohrať na Slovensku rozhodujúcu úlohu. Po celý čas svojho pôsobenia Charta citlivo zvažovala proporcionálne zastúpenie exkomunistov, cirkevných predstaviteľov a občianskeho disentu medzi jej hovorcami. Prečo však nie aj Slovákov?

Neboli ani medzi zakladateľmi Charty. Nevie, či sa vtedy o tom uvažovalo, ale niekedy v novembri 1976 ma v Bratislave navštívil Zdeněk Mlynář a pokúšal sa nadviazať styk s Alexandrom Dubčekom, čo sa mu však nepodarilo. Nechával mu nejaké odkazy u jeho bývalého osobného šoféra. Možno šlo o prípadné zapojenie Dubčeka do prípravy Charty. Isté však je, že k tomu nedošlo. Na škodu veci, lebo keď tam mohol byť Mlynář alebo Hájek, určite by sa tam bol zniesol aj Dubček, ktorý by bol nepochybne výrazne oslovil Slovensko. Keď som sa potom na to Dubčeka pýtal, zamyslel sa: „Vieš, ja som mohol byť jedným zo zakladateľov Charty, ale už nie len jedným z jej signatárov.“ Vtedy sa mi tá odpoveď zdala byť megalomanská, ale čím viac som o nej neskôr rozmýšľal, tým viac som uznával jej racionálne jadro.

Charta však zvlášť oslovovala aj veriach, položila akcent na náboženské slobody. Prečo teda práve v tejto veci nezabrala na Slovensku, kde náboženská otázka, otázka slobody náboženského vyznania bola mimoriadne dôležitá a citlivá? Zrejme preto, lebo náboženská

otázka už mala na Slovensku svojho arbitra, ktorý sa jej ujal dávno pred Chartou: bola ňou tzv. *tajná cirkev*. Charta slovenským veriacim teda v tomto ohľade neprinášala nič prevratne nového. Tajná cirkev na základe svojich dlhoročných skúseností postupovala inou cestou ako Charta, nešla do konfrontácie s režimom, volila skôr postup pomocou „mierneho pokroku v medziach zákona“. Odmietala byť občiansko-politickým disentom (v zmysle Šabatovho vymedzenia) a chcela reprezentovať len postoj *veriacich občanov*, ako ich napokon charakterizuje aj dokument Charty *Brutálny zásah proti zhromaždeniu veriacich v Bratislave* (14/88) pri príležitosti ich tzv. *sviečkovej demonštrácie 1988*. Slovenskí veriaci vtedy necítili potrebu prejsť do vyššej roviny boja za občianske a politické práva vôbec, reprezentovanej Chartou. Predstavitelia tajnej cirkvi (Biskup Korec a jeho asistent František Mikloško) mi vtedy povedali: naši veriaci nám nedali mandát na prechod do tejto občiansko-politickej roviny!

Situácia sa na Slovensku začala meniť až na jeseň 1989 po uväznení a príprave procesu s tzv. *bratislavskou päťkou* (Čarnogurský, Kusý, Maňák, Ponická, Selecký), kedy sa protichartistické represálie priamo preniesli už aj na Slovensko. Hoci signatárom Charty bol iba jeden z nich, Charta tak Slováckmi prestala byť považovaná za *výlučne pražskú záležitosť* (čo platilo ešte pri neúspešnom zbieraní podpisov za prepustenie Václava Havla z väzenia na jar 1989). Bratislavská humanistická inteligencia podpisovala petíciu za oslobodenie Bratislavskej päťky a pri procese s *chartistom* Kusým (a neskôr aj s katolíkom Čarnogurským) sa po prvý krát pred Justičným palácom začali konať masové občiansko-politické protestné zhromaždenia. Ale to už bol pád komunistického režimu v Československu na spadnutie.

Keď som podpísal Chartu '77, bol som odchovancom Prahy (kde som študoval a istý čas aj žil), a videl som priority boja proti československému totalitnému režimu pražskými očami. Aj dnes som naďalej presvedčený o správnosti hlavného dôrazu na občiansko-politický charakter chartistického hnutia. Napokon, svedčí o tom jeho svetový ohlas, ako aj pozitívne výsledky, ktoré toto hnutie dosiahlo. Napriek tomu si však dnes myslím, že zanedbanie slovensko-českého rozmeru v chartistickom hnutí sa napokon istým spôsobom podpísalo aj na následnom rozpade Československa.

13.10.2007

